

SÁRÁNDI TAMÁS *

Az Erdélyi Párt krónikája

Murádin János Kristóf: *„Mindent Erdélyért!” Az Erdélyi Párt története 1940 és 1944 között.* Kolozsvár: Scientia Kiadó, 2019, 305 oldal

Krónika: hosszabb feljegyzés, ill. elbeszélés, amely időrendben mondja el az eseményeket.¹

2019-ben jelent meg Murádin János Kristóf tollából egy újabb összefoglaló az Erdélyi Párt történetéről. Alcíme alapján monografikus igényű feldolgozással állunk szemben. Mint a korszakkal foglalkozó történész, nagy érdeklődéssel vettem kézbe a kötetet, milyen újdonságot, új megközelítést találhatunk benne. Az Erdélyi Párt történetéről ugyanis még nem jelent meg monografikus igénnyel megírt mű, bár történetével többen is foglalkoztak.² 2008-ban Egry Gábor külön kötetet szentelt a párt ideológiájának.³ Egy témáról általában akkor szokás új összefoglalót kiadni, ha időközben addig ismeretlen, a témáról vallott tudást alapvetően megváltoztató új

* A szerző történész, a marosvásárhelyi Maros Megyei Múzeum munkatársa. E-mail: t_sarandy@yahoo.com

¹ Bárczi Géza – Ország László (szerk.): *Magyar Nyelv Értelmező Szótára.* Budapest. <http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=kr%C3%B3nika> (Letöltve: 2019. november 3.)

² A teljesség igénye nélkül: Bárdi Nándor: *Az Erdélyi Párt és a regionális politika. Magyar Kisebbség,* 2003. 2–3. 134–162.; illetve Bárdi Nándor: *A múlt, mint tapasztalat. Kisebbségből többségbe került erdélyi magyar politika szemléletváltása 1940–1944.* In: Czoch Gábor – Fedinec Csilla (szerk.): *Az emlékezet konstrukciói: Példák a 19-20. századi magyar és közép-európai történelemből.* Budapest: Teleki László Alapítvány, 2006. 237–292.

³ Egry Gábor: *Az erdélyiség „színeváltozása”. Kísérlet az Erdélyi Párt ideológiájának és identitáspolitikájának elemzésére 1940–1944.* Budapest: Napvilág Kiadó, 2008.

forráscsoport kerül elő, vagy ha már több évtized eltelt a legutóbbi összefoglaló óta. Most azonban – információink szerint – egyik eset sem áll fenn. Igaz ugyan, hogy Egry 2008-as művében még nem használta Teleki Béla – időközben kutathatóvá vált – mintegy két csomónyi levelezését. És tény, hogy a levelek fontos adalékokat tartalmaznak a párt helyi szervezeteinek működéséről, azt azonban túlzás lenne állítani, hogy alapvetően írják felül eddigi ismereteinket.

Meglátásunk szerint a kötet hű lenyomata az erdélyi magyar történetírás jelenlegi helyzetének, a „központ” hiányának, az ennek csak részben megfelelő „Kolozsvár” problematikának. Hagyományosan mindig Kolozsvárt tekintették az erdélyi magyar tudományosság központjának, s az intézményeket tekintve – BBTE, Sapientia, EME, KMTI, Kisebbségkutató Intézet – ez napjainkban is elmondható. Az utóbbi évtizedek sajtóságos fejlődése miatt ez a szerep elmosódik, és inkább a széttöredezetté válik jellemzővé⁴ a 20. század, illetve a kisebbségtörténet kutatása terén. Párhuzamosan futó egyéni kutatásokról beszélhetünk, nem átfogó kutatási projektekről, műhelyekről. Ezzel együtt megmarad a „kolozsváriak” központi tudata, az ott alkotó történészekre jellemző egyféle bezárkózás. Kevésbé nyitottak a más „vidéki” városokban kutató kollégák eredményeire, és kevésbé tartják a kapcsolatot a szakmabeliekkel. Az itt elmondottak természetesen a szerző magánvéleményét tükrözik, s mint minden ilyen modell, kellően leegyszerűsítő. Meglátásunk szerint a szerző jelen kötetét „egyedül” írta. Bár nagyon aktív, (az első tanulmánya 2013-ban jelent meg a témában, s azóta több mint 10 publikációja látott napvilágot, emellett számos konferencián fejtette ki véleményét a téma kapcsán), munkáinak többsége egy-két újonnan létrejött budapesti műhelyhez, folyóirathoz kapcsolódik, amelyek fő profilja nem a kisebbségkutatás, így ezen korábbi publikációkat nem érte szakmai kritika.

Ezzel el is érkeztünk a kötet egyik kulcsproblémájához, a szakirodalom használatához. Ez a kötet egyik erénye, egyben egyik legnagyobb hiányossága is. Annak, hogy az Erdélyi Pártról eddig nem született monografikus feldolgozás, a legfőbb oka az, hogy nincs meg

⁴ Más megközelítésből, de a Kolozsvár, mint központ problematikát boncolgatja Kiss Tamás szociológus egy 2012-ben megjelent véleménycikkében: Kiss Tamás: *Kolozsvár, mint központ: lehetőség, vagy illúzió?* <http://welemony.transindex.ro/?cikk=16438> (Letöltve: 2019. november 3.)

a párt irattára.⁵ Mint fent jeleztünk, új forráscsoport nem került elő, így az eddigi szakirodalom mellett csak a korabeli sajtóra, kiadványokra lehet támaszkodni. A szakirodalom terén véljük felfedezni a legnagyobb hiányosságokat. Az ún. kis magyar világ feltárására vonatkozó kutatások az utóbbi időben megélnékültek, több doktori dolgozat megvédése is folyamatban van. A korszakról való gondolkodás keretét Bárdi Nándor fentebb idézett 2006-os tanulmánya határozta meg, amely kifejti a kisebbségből többsége került magyarságban, s ezáltal az Erdélyi Pártban is végbemenő változásokat, elsősorban a kisebbségi kérdés terén. Ezen gondolatmenetet vitte tovább Egry 2008-as kötete, amely azonban – elsősorban a forráshiányra hivatkozva – csak a párt ideológiájának megragadására vállalkozott, a párttörténet megírására nem. Ugyancsak ide tartozik Ablonczy Balázs munkássága, 2005-ben megjelent, Teleki Pálról szóló biográfiája,⁶ és több kiadást is megért a *Visszatért Észak-Erdély* c. műve, amelynek legújabb kiadása 2015-ben jelent meg.⁷ Ugyancsak fontos műveket közölt elsősorban a korszak fejlesztés- és gazdaságpolitikájáról Oláh Sándor,⁸ legújabban a Székelyföld története III. kötetében.⁹ Mindezt természetesen lehet szubjektív felsorolásnak is tekinteni, de meglátásunk szerint ezek a korszakra vonatkozóan a legmeghatározóbb írások, irányzatok.¹⁰ Az itt felsorolt művek természetesen megtalálhatóak mind a kötet bibliográfiájában, mind a lábjegyzetekben, azonban nem számítanak meghatározónak. Ehelyett inkább Tibori Szabó Zoltán,¹¹ Balázs

⁵ Az irattár hollétéről több legenda kering, a legvalószínűbb, hogy 1944 őszén tűnt el vagy semmisült meg.

⁶ Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Budapest Osiris, 2005.

⁷ Ablonczy Balázs: *A visszatért Észak-Erdély*. Budapest: Jaffa, 2015.

⁸ Korszakra vonatkozó tanulmányainak összefoglalása: Oláh Sándor: *Kivizsgálás*. Csíkszereda: Pro Print, 2005.

⁹ Oláh Sándor: A „kis magyar világ” 1940–1944. Székelyföld politikai képviselete. In: Bárdi Nándor – Pál Judit (szerk.): *Székelyföld története. III. kötet. 1867–1990*. Székelyudvarhely, 2016. 605–654.

¹⁰ Ablonczy Balázs korszakról szóló összefoglalójában az utóbbi 10 évben, a korszak feltárásával foglalkozó legfontosabb szerzők között említi Vallasek Júlia, Egry Gábor, L. Balogh Béni, Hámori Péter, Oláh Sándor, Szavári Attila, Szlucska János, Csilléry Edit, Benkő Levente műveit. L. Ablonczy, 2015. Murádin ezek közül többekre egyáltalán nem hivatkozik.

¹¹ Tibori Szabó Zoltán: *Teleki Béla erdélyisége. Embernek maradni embertelen időkben*. Kolozsvár: NIS Kiadó, 1993.

Sándor,¹² Diószegi László et al.,¹³ illetve Csatári Dániel¹⁴ írására hivatkozik. Ezek mindegyikének megvolt a maga szerepe és fontossága megjelenésükkor, azonban napjainkra egy részük elavulttá-meghaladottá vált, nem tükrözi a legújabb kutatási eredményeket. Jellemző példa, hogy a szerző bevallása szerint „hasznos forrást jelentett” Romsics Ignác Bethlen Istvánról¹⁵ szóló monográfiája, majd a későbbiekben egyszer hivatkozik rá, ami érthető, mivel a korábbi miniszterelnök semmilyen szerepet nem játszott a párt történetében. Ugyanakkor a fontosabb szerepet játszó Teleki Pálról szóló biográfiára egyszer sem hivatkozik. A legérdekesebb a szerző viszonyulása Egly korábbi művéhez. 16-szor hivatkozik rá, ugyanakkor nem viszonyul hozzá semmilyen szinten. A bevezetőben „nem annyira történelmi, hanem jobbára politológiai jellegű szakkönyv”-ként említi. Majd ahol legegyszerűsebb lenne, a párt ideológiájáról szóló fejezetben csak egyszer hivatkozik rá, egyetértve Egly azon megállapításával, hogy a nemzetállamot a „magyar élet” fogalmával kapcsolták össze.¹⁶ Mindebből azonban nehéz megállapítani a szerző véleményét az illető műről, mert egyik esetben sem cáfolja megállapításait, ugyanakkor nem is hivatkozik rá sok alkalommal. Az eddigi elmondottakból következik, hogy a szerző korszakról vallott látásmódja, véleménye részben felszínes, részben nem eléggé árnyalt. Általában csak a pozitív dolgokat emeli ki. Pár példa ennek szemléltetésére: többször is hivatkozik a regionalizmusra, a párt regionális politikájára, ugyanakkor nem sikerült megragadnia ennek lényegét. Mindez csak a párt ideológiája, propagandája volt,

¹² Balázs Sándor: *Mikó Imre. Élet- és pályakép. Kéziratok, dokumentumok (1933–1968)*. Kolozsvár: Polis, 2003.

¹³ Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor – Sebők László – R. Süle Andrea (szerk.): *Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989*. Budapest: Magyarságkutató Intézet, 1990.

¹⁴ Csatári Dániel: *Forgószélben (Magyar–román viszony 1940–1945)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1968.

¹⁵ Romsics Ignác: *Bethlen István*. Budapest: Osiris, 1999.

¹⁶ „Az ideiglenesnek tekintett második bécsi döntés és Erdély hovatarozásának valójában továbbra is fennálló rendezetlensége természetszerűen felerősítette a nacionalizmust a régióban. Ez azután óhatatlanul lecsapódott az Erdélyi Párt programjában is. Ezért helyesen állapítja meg Egly Gábor, hogy a második programponthoz az Erdélyi Párt korifeusai „organikus nemzetfelfogásukból” kiindulva, a nemzetállamot a „magyar élet” fogalmával kötötték össze.” Murádin, 2019. 79.

mivel párhuzamosan zajlott egy központosítás, egy állam által végrehajtott modernizáció, amivel az erdélyiek is egyetértettek. A párt politikájában tehát végigvonult az ellentmondás, egyszerre akart modernizációt, amit csak az állam tudott végrehajtani központosítás révén, ugyanakkor törekedett a regionalizmus és a regionális érdekek megőrzésére, kihangsúlyozására.¹⁷ A pártot önmagában egyedi képződménynek tartja, említést sem téve a 20. század elején működött Erdélyi Szövetségről, amelynek programjában az Erdélyi Párt programjának leghangsúlyosabb elemei, beleértve az erdélyi regionális törekvéseket, már mind megjelentek. Hosszan tárgyalja a párt létrejöttét, Teleki Pál miniszterelnök, illetve a mindenkori kormánypárt abban játszott szerepét, ennek ellenére ezt a szerepet elhanyagolhatónak véli, s döntő tényezőnek az erdélyi politikusokat tartja. Murádin szerint a Párt: „az erdélyi, transzilván eszmeiségen alapuló, regionális egység létrehozásának lehetőségeit kereste minden téren”,¹⁸ ugyanakkor nem tesz említést a transzilvanizmus két világháború közötti marginális szerepéről, és arról sem, hogy 1940 után az erdélyi magyarság legfőbb törekvése a domináns „magyar nemzeti tér” megteremtése volt, nem a transzilvanizmus eszméje. Ugyancsak a szerző szerint: „az Erdélyi Párt kormánytámogató álláspontjának oka a kormánypolitikának köszönhetően megvalósított részleges erdélyi revízió miatt érzett hála volt”,¹⁹ ami ugyancsak a helyzet és a korszak teljes félreismerése. A párt egyrészt Teleki miniszterelnök elvárásának volt kénytelen megfelelni, másrészt, ha bármit is el szeretett volna érni regionális politikájából, arra csak kormánytámogatóként volt bármilyen esély.

A könyv másik hiányossága, egyben erénye is, a korabeli publikációk és sajtó használata. A könyv – amúgy Egry könyvéhez hasonlóan – alapvetően a korabeli sajtóra támaszkodik. Ebből két probléma is adódik. Egyrészt nem foglalkozik azzal, hogy mit jelent a sajtó, milyen szerepe van a korszakban (gondolunk itt a cenzúrára, illetve a sajtóra mint propagandaeszközre). Mivel több tucat korabeli sajtóközleményt felhasznált, a korszak nyelvezete és szóhasználata átkerült a könyvbe is, a forrás sok esetben eluralkodott a szerzőn. Még

¹⁷ Erre vonatkozóan az egyik legjobb esettanulmány: Szavári Attila: A Minerva Biztosító Rt. ügye. *Magyar Kisebbség*. 2014. 1. 40–72.

¹⁸ Murádin, 2019. 24.

¹⁹ Uo. 73.

súlyosabb a helyzet a korabeli, az Erdélyi Párt által megjelentetett – a párt kiadványainak titulált – hét kötet kapcsán. A szerző ugyanis nem veszi figyelembe, hogy ezek propagandakiadványok, nem a „valóságot” tükrözik, hanem a párt által sugallni óhajtott „önképet.” Ezek figyelmen kívül hagyása, primér forrásként való használata forráskritika nélkül oda vezet, hogy a párt saját lapjából, a párt propagandakiadványaiból szeretnénk megérteni, megírni a párt „valós” történelmét. Ez óhatatlanul félresiklatja az egész szöveget. Mindezen hibák mellett, a sajtónak információforrásként való használata adja a könyv egyik legnagyobb erősségét is. Több éves aprómunkával a szerző kigyűjtötte a párt összes tagszervezeteinek teljes névsorát, az ezek által a négy éves működés során tartott vidéki előadásokat, ezek témáját. Ez nagyban megkönnyíti majd a későbbi kutatást, feleslegessé teszi a sajtó újabb, tételes átnézését. Emiatt tekintjük a könyvet az Erdélyi Párt krónikájának, amely elsősorban lexikonszerűen használható, ha valaki egy névre, eseményre volna kíváncsi. A könyv legsikeresebb része a párt helyi szervezeteinek megalakulásáról és működéséről szóló fejezet. A kutatómunka értékét növeli az is, hogy mindez a 2010-es évek első felében zajlott, amikor a korabeli sajtó még nem volt elérhető digitális formában, így a tételes átnézés és kijegyzetelés éveket vett igénybe. A könyv másik erénye a gazdag képanyag, ami valószínűleg teljesnek mondható, a szerzőt legalábbis meglepte, hogy ilyen nagy számban maradtak fenn korabeli fényképek a párt vezetőiről, és mindezt sikerült jó minőségben reprodukálni.

Egy pártról szóló munkában természetesen fontos szerep jut a pártprogram elemzésének, a szerző azonban itt is mellőzi a forráskritikát. A programban foglaltakat a párt megvalósításaiként értelmezi, holott közelebb járna a valósághoz, ha inkább a párt céljaiként, az elképzelések, vágyak tárházaként tekintene rá. Erre egy jellemző példa a pártprogram III. pontjának elemzése, ami az ún. cím- és rangkorságok elleni küzdelemről szól. Szerinte napjainkban már megmosolyogtató, hogy ilyesmi bekerült egy pártprogramba, ugyanakkor azt jól látja, hogy az erdélyi magyarok és az anyaországi magyarok (elsősorban az ejtőernyősöknek nevezett hivatalnokok) közötti mindennapi érintkezésben az egyik legnagyobb töréspont ez volt, ami rengeteg konfliktushoz vezetett. Valós társadalmi igény megfogalmazásaként került be a pártprogramba, azonban ha megvizsgáljuk a korszak forrásait, azok egyik jellemző példái az ún.

álláskérő levelek, amelyekben mindenki valaki embereként állította be magát, s ennek segítségével remélt jól fizető állami tisztséget. Ebben természetesen a Párt is aktív szerepet vitt, s igyekezett minden fontosabb állásba „saját” embereit juttatni. Míg a program szerint a Párt küzdött a címkórság ellen és a társadalmi választóvonalak felszámolása érdekében, a mindennapi gyakorlatban ugyanúgy aktív szereplője volt a kijárásonak s az „urambátyám” rendszer fenntartásának.

A kötetben elvétve tárgyi tévedések is találhatók, amelyeknek egy táblázat vagy grafikon beiktatásával elejét lehetett volna venni. Az 1941-es népszámlálás értékelését hozzuk fel példának. A kötet szövege szerint „a visszakerült Ugocsa vármegye kivételével, ahol viszonylagos magyar többség mutatkozott, Bihar, Szatmár, Kolozs, Maros-Torda, Udvarhely, Csík és Háromszék vármegyékben abszolút magyar többség volt.”²⁰ Ehhez egy 1988-ban megjelent tanulmányt idéz forrásként.²¹ Népszámlálási adatok esetében mindig érdemes visszanyúlni a statisztikai kiadványokhoz, s ilyen adatokat érdemes képileg is megjeleníteni. Ugyanis a három székely megyét leszámítva sehol sem volt abszolút magyar többség, Bihar, Szatmár és Kolozs vármegyékben pedig a bekövetkezett határmódosítások révén kerültek a magyarok relatív, de egyik esetben sem abszolút többségbe.²² Ennek tisztázása amiatt fontos, mivel a közvélemény Észak-Erdélyre mint magyar dominanciájú területre tekintett, holott a városokat, a Partiumot és a Székelyföldet leszámítva a vidéki lakosság többsége román nemzetiségű volt. Emiatt játszott fontos szerepet a magyar kormányzatok tevékenységében a telepítési politika, a fent nevezett két tömb közötti korridor megteremtésének vágya, amiről a könyv ugyancsak nem tesz említést. A magyarországi pártok, elsősorban a

²⁰ Uo. 26.

²¹ Korom Mihály: A második bécsi döntéstől a fegyverszünetig. In: Rác István (szerk.): *Tanulmányok Erdély történetéről*. Debrecen: Csokonai Kiadó, 1988. 170–176.

²² A terület-átcsatolásokkal együtt járó ingadozó csoportok (zsidó lakosság, görög katolikusok stb.) beszámítása mellett Kolozs vármegye déli része Romániánál maradt, ezáltal került a magyar lakosság 54%-os többségbe, Biharban és Szatmárban pedig a korábban Magyarországhoz tartozó csonka vármegyék egyesítése révén került többségbe a magyar lakosság (Bihar 63%, Szatmár 52%). *Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként.(Országhatáron kívüli terület)*, Budapest: KSH, 1990. 6–7.

kormánypárt és az Erdélyi Párt – amúgy feltáratlan – viszonyának külön fejezetet szentel a szerző. Ebben hosszan fejtegeti, hogy az egyezség ellenére a kormánypárt erős helyi szervezeteket épített ki Szatmár és Bihar vármegyékben. Szerinte ennek egyik magyarázata, „hogy az EP kezdettől kormánytámogató álláspontot foglalt el.”²³ A valós magyarázat ezzel szemben az, hogy a kormánypártnak a két partiumi megyéhez visszacsatolt járásokban már 1940 előtt is léteztek helyi szervezetei, az egyezség szerint ezeket nem oszlatták fel, sőt, a kormánypárt terjeszkedhetett a két vármegye területén.

Utolsók között a korszak nemzetiségpolitikájára térünk ki. A kérdéssel nem foglalkozik külön fejezetben, holott a korszakban elengedhetetlen volt az óhajtott magyar szupremácia megteremtéséhez. Az eddig elmondottak jegyében a szerző e kérdés kapcsán is megmarad a felszínes megközelítés mellett, s a közvéleményben elterjedt nézeteknek megfelelően a Szent István-i eszme által meghirdetett toleráns nemzetiségpolitikát tartja az alapnak. Az 1943-as Teleki Béla beszéd kapcsán megállapítja: „hittel vallotta, s nyomában az Erdélyi Párt legtöbb politikusa is, hogy a szentistváni Magyarország befogadó kisebbségpolitikája az egyetlen járható út az integer magyar állam háború utáni fenntartásában. ... E gondolatmenet alapján a párt kész volt kezét nyújtani a nemzetiségeknek, elsősorban a románságnak.”²⁴ E kérdésben több tanulmány is született már, s a Murádin által többször idézett L. Balogh Béni is kimutatta, hogy a gyakorlati nemzetiségpolitikát nem a Szent István-i eszme, hanem a reciprocitási elv határozta meg. Mindkét állam túszként kezelte a saját területén élő nemzetiségeket, s ezek helyzete a négy év alatt folyamatosan romlott. De ha alapnak is tekintjük a Szent István-i eszmét, a 22 év alatt nemzeti tudatában megerősödött román lakosság számára semmiképp nem lehetett elfogadható a magyar szupremácia elismerése. Az Erdélyi Párt és a román nemzetiség közötti viszonyt jól tükrözi a párt egyik prominens politikusának, Vita Sándornak a naplója, aki a négy év alatt háromszor is tárgyalt a románság vezetőjével, Emil Hațieganuval, s ezen csekély aktivitással is messze megelőzte társait.²⁵ A román lakosság számára

²³ Murádin, 2019. 189.

²⁴ Uo. 87.

²⁵ „1943. Március 10. – Felkerestem Hațiegan Emilt, az erdélyi románok vezetőjét, mert úgy éreztem, hogy szükséges a személyes kapcsolatok kiépítése a románokkal. Egymás mellett élünk, évszázadok óta, érintkeznünk kell tehát

fenntartott parlamenti helyek kapcsán is tárgyi tévedéssel állunk szemben. A szerző sajtósági értelmezése szerint a felsőházba – alanyi jogon – behívott román püspökök „egyáltalán nem voltak hajlandók megjelenni és így önként fosztották meg magukat a magyar törvényhozásban való részvétel lehetőségétől.” A szerző azonban nem számol azzal, hogy a román kormány szemében a felsőházi tagság a nemzetárulással felérő cselekedet lett volna. Másrészt a behívottak között említi Nicolae Colan kolozsvári ortodox püspököt is. Tény, hogy sajtóhírekben felmerült a püspök neve is – más püspökökkel együtt –, ez azonban inkább csak lebegtetés volt a magyar kormányzat részéről, egy eszköz a reciprocitási politikában. A gyakorlatban csak Iuliu Hossu szamosújvári görög katolikus püspök kapott felsőházi tagságot, de ő sem vette át mandátumát. A bécsi döntés révén visszakerült észak-erdélyi területen hat román ortodox és görög katolikus püspökség létezett, ezek közül azonban csak Iuliu Hossu személyét ismerték el, mint az egyedülit, aki már 1918 előtt is püspök volt.²⁶ Az ortodox püspököket nem ismerték el, arra hivatkozva, hogy püspökségeiket mind 1918 után hozták létre, és a magyar parlament nem szentesítette. Colan püspök egyházi méltóságát sem ismerték el hivatalosan, így felsőházi tagsága sem merülhetett fel komolyan.

Murádinak van egy érdekes felvetése Bánffy Dániel 1940 decemberében kinevezett földművelésügyi miniszter kapcsán, amely továbbgondolásra alkalmas. Meglátása szerint Bánffy miniszterre történt kinevezését követően is elsősorban Erdélyi Párti politikusnak számított, s így a párt nemcsak kormánytámogató erő, hanem a kormánypárttal koalícióban kormányzó erő volt. Tény, hogy Bánffy erdélyi politikus volt, s kinevezése előtt a Pártnak is egyik meghatározó tagja, az azonban már kérdéses, hogy miniszterként mennyire képviselte a kormány, illetve mennyire a sajtósági erdélyi

egymással, hogy lássuk, hogy látja a másik az erdélyi helyzetet. ... Megegyeztünk abban, hogy elsősorban mindkét oldalon az atmoszférát kellene megjavítani. De ezzel attól tartok, hogy holtpontra is jutottunk, hiszen erre éppen olyan kevés lehetőségünk van nekünk itt, mint Hațieganéknak odaát. De itt lényegében ott vagyunk, mint az Ernővel való beszélgetésnél – vagyis újból holtponton.” Vita Sándor: *A Hiteltől a Tiszelt Házig*. Szerk. Hunyadi Gábor Attila. Kolozsár, 2014. 158.

²⁶ Valeriu Traian Ferentiu nagyváradi görög katolikus püspököt már 1910-ben püspökké szentelték, azonban 1918 utáni tevékenysége miatt a magyar kormányzat nem fogadta el személyét, így Romániába volt kénytelen távozni.

kérdéseket. Kinevezését követően nem figyelhető meg váltás, az Erdélyre vonatkozó gazdasági fejlesztési terveket már 1940 őszén meghirdették, így az irány adott volt, Bánffy feladata inkább ezek gyakorlatba ültetése volt. Összességében azzal együtt, hogy nem tűnik meggyőzőnek a szerző felvetése, érdemes a kérdést egy külön tanulmányban alaposabban megvizsgálni.

Mindenképp a kötet előnyei között kell számba venni annak könnyed, olvasmányos stílusát. Sok esetben inkább az ismeretterjesztő jellegű írások nyelvezetére emlékeztet, ez népszerűvé teheti a kötetet a nagyközönség köreiben. Összességében egy olvasmányos, bő mellékletekkel ellátott (a párt történetének kronológiája, vezetőségi tagok névsorai, politikusok rövid életrajza) adatgazdag krónika született, azonban meglátásunk szerint a párt monografikus feldolgozása továbbra is várat magára.